

John Martinussen:

Omkring et bidrag til analyse af statens klassekarakter

Anmeldelse af Göran Therborn, What Does the Ruling Class Do When it Rules?, London, NLB, 1978. 290 sider.

Göran Therborn har i løbet af de seneste år etableret sig som en af de mest nytænkende samfundsvidenskabelige teoretikere med anknytning til de historisk-materialistiske traditioner. Dette skudsmål understøttes yderligere med det foreliggende værk, hvori Therborn fremlægger særdeles tankevækkende og i adskillige henseender originale bidrag til begrebsdannelse omkring og analyse af statens klassespecifikke karakter under feudalisme, kapitalisme og socialisme.

Bogen består af to større og et mindre essay. Kun de to større essays skal gøres til genstand for nærmere omtale her. Skønt resultater af gensidigt uafhængige arbejdsprocesser, kan disse to essays læses som sammenhængende bidrag til statsanalysen. Stærkt forenklet kan de to fremstillinger genstandsfelter karakteriseres derhen, at den første omhandler statens klassespecifikke træk, for så vidt angår statsapparaternes organisatoriske form, hvor den anden fremstilling vedrører statens klassespecifikke træk, for så vidt angår statsmagten og statens interventioner i den samfundsmæssige reproduktion. I det følgende gøres der kortfattet rede for centrale elementer i begrebsdannelsen omkring disse overordnede problemstillinger. I anknytning hertil vil der blive anstillet enkelte kritiske overvejelser.

Therborn tager i det første essay sit udgangspunkt i beslutningen på det franske kommunistpartis 22. kongres om at fjerne referencerne til proletarietets diktatur fra partiprogrammerne. Han henviser i forlængelse heraf til Lenins fremhævelse af, at anerkendelsen af proletarietets diktatur er selve kernen i den marxistiske samfundsforståelse.¹ På baggrund af denne modstilling af det franske kommunistpartis og Lenins synspunkter rejses derpå fundamentale spørgsmål vedrørende den statskonception, der er indeholdt i be-

---

1) Lenin-citatet lyder således: "A Marxist is solely someone who extends the recognition of the class struggle to the recognition of the dictatorship of the proletariat... This is the touchstone on which the real understanding and recognition of Marxism should be tested!" Se Therborn, p. 23. (Det citerede er delvist kursiveret i originalen).

John Martinussen:

Omkring et bidrag til analyse af statens klassekarakter

Anmeldelse af Göran Therborn, What Does the Ruling Class Do When it Rules?, London, NLB, 1978. 290 sider.

Göran Therborn har i løbet af de seneste år etableret sig som en af de mest nytænkende samfundsvidenskabelige teoretikere med anknytning til de historisk-materialistiske traditioner. Dette skudsmål understøttes yderligere med det foreliggende værk, hvori Therborn fremlægger særdeles tankevækkende og i adskillige henseender originale bidrag til begrebsdannelse omkring og analyse af statens klassespecifikke karakter under feudalisme, kapitalisme og socialisme.

Bogen består af to større og et mindre essay. Kun de to større essays skal gøres til genstand for nærmere omtale her. Skønt resultater af gensidigt uafhængige arbejdsprocesser, kan disse to essays læses som sammenhængende bidrag til statsanalysen. Stærkt forenklet kan de to fremstillinger genstandsfelter karakteriseres derhen, at den første omhandler statens klassespecifikke træk, for så vidt angår statsapparaternes organisatoriske form, hvor den anden fremstilling vedrører statens klassespecifikke træk, for så vidt angår statsmagten og statens interventioner i den samfundsmæssige reproduktion. I det følgende gøres der kortfattet rede for centrale elementer i begrebsdannelsen omkring disse overordnede problemstillinger. I anknytning hertil vil der blive anstillet enkelte kritiske overvejelser.

Therborn tager i det første essay sit udgangspunkt i beslutningen på det franske kommunistpartis 22. kongres om at fjerne referencerne til proletarietets diktatur fra partiprogrammerne. Han henviser i forlængelse heraf til Lenins fremhævelse af, at anerkendelsen af proletarietets diktatur er selve kernen i den marxistiske samfundsforståelse.¹ På baggrund af denne modstilling af det franske kommunistpartis og Lenins synspunkter rejses derpå fundamentale spørgsmål vedrørende den statskonception, der er indeholdt i be-

---

1) Lenin-citatet lyder således: "A Marxist is solely someone who extends the recognition of the class struggle to the recognition of the dictatorship of the proletariat... This is the touchstone on which the real understanding and recognition of Marxism should be tested!" Se Therborn, p. 23. (Det citerede er delvist kursiveret i originalen).

grebet for proletariatets diktatur. Therborn udformer i denne forbindelse to centrale teser. Ifølge den første gælder det, at "the very form of organization of the state is a materialization of a particular mode of class rule". Ifølge den anden tese gælder det, at "the socialist state of the working class must have a specific form of organization" (p. 25). Med henblik på at nå frem til mere indgående forståelse af disse tesers substans gennemføres en undersøgelse af, hvilke forhold der i staternes organisatoriske form konstituerer de klassespecifikke træk, eller med Therborns egen formulering: "wherein lies the bourgeois class character, not of current government policies, but of the way in which contemporary capitalist states are organized? What forms would have to be taken by a state that reproduces the power of the working class and its allies?" (p. 26). Hertil føjes i anden sammenhæng yderligere en intention om at begribe den feudalistiske stats særtræk, således at analysen med andre ord kommer til at forme sig som en komparativ beskrivelse og karakteristik af tre uensartede statstyper med basis i tre forskellige produktionsmåder og hertilhørende klasserelationer. Det siger sig selv, at Therborn ikke med dette kan tilsigte en udtømmende bestemmelse af de tre statstyper i henseende til deres organisatoriske form. Han understreger da også selv, at fremstillingen snarere må opfattes som et forsøg på at "develop a formal, comparative analytical model of the class character of the state apparatus, which may serve as a tool for scientific investigation of the historical types of state, and for a programmatic debate about why and how the state apparatuses of the advanced capitalist countries should be 'smashed'" (p. 34).

Ved at kombinere en række formelle kategorier fra systemanalytiske begrebsapparater med elementer af marxistisk statsteori og klasseteori når Therborn frem til, hvad han selv betegner som en ny approach til studiet af organisationer, herunder statsapparaternes organisatoriske form. Fundamentalt set anskues organisationer i almindelighed og statsapparaterne i særdeleshed som formet af klassernes indbyrdes modsætningsforhold, således som disse manifesterer sig i de sociale processer, der gennemtrænger organisationerne, henholdsvis statsapparaterne. Therborn formulerer det et sted på denne måde: "The class character of an organization may then be determined by the way in which the input, transformation and output processes are traversed and shaped by the class struggle" (p. 38). Med sigte på nøjere undersøgelse heraf for statsapparaternes ved-

kommende opstilles en række formelle kategorier i tilknytning til input-mekanismerne, transformationsprocessen og output-mekanismerne. Disse kategorier skal ikke opregnes her, men det kan til illustration anføres, at input-mekanismerne opdeles i følgende tre kategorier: "1. Principles regulating the type of task dealt with by the state; 2. Criteria of personnel recruitment to the state apparatuses; [and] 3. Modes of securing state revenue" (p. 39).

Under anvendelse af det således skitserede begrebsapparat fremlægger Therborn en forholdsvis omfattende, sammenlignende karakteristik af statsapparaternes organisatoriske form under feudalisme, kapitalisme og socialisme (pp. 49-120). Det vil naturligvis føre for vidt at referere denne del af fremstillingen. Blot skal det til illustration nævnes, at der under output-kategorien "Energy Outflow" fremsættes følgende opsummerende karakteristik af de tre statstyper: "whereas the feudal state is essentially consumptive (i.e. its outflow is mainly indirect), and the capitalist redistributive, the socialist state is productive" (p. 115).

Det første essay afsluttes med en genoptagelse af de indledende spørgsmål, idet Therborn specielt fremhæver, hvilke elementer i den kapitalistiske stats organisatoriske form, der må være omfattet af Lenins krav om at knuse staten. Det hedder herom: "To smash the stats apparatus means to smash the class character of its technology or organization, as well as the manifestations of the latter in the mode of regulating tasks, personnel and material resources" (p. 123). Deraf følger ikke en entydig stillingtagen til det franske kommunistpartis argumentation for at slette termen 'proletariatets diktatur' af programmerne. I det hele taget forekommer konklusionen på det første essay skuffende, for så vidt angår de politisk-taktiske elementer. Til gengæld bør det understreges, at den forudgående beskrivelse af de tre statstyper organisatoriske form fremstår som et vægtigt bidrag til teoretisk afklaring af især den kapitalistiske stats egenart. Det betyder imidlertid ikke, at Therborns fremgangsmåde og synspunkter i alle henseender forekommer overbevisende. Tværtimod må jeg i tre fundamentale henseender udtrykke skepsis over for det foreliggende arbejde:

For det første må der rejses tvivl om holdbarheden af de grundlæggende principper for begrebsdannelsen. Ud fra en historisk-materialistisk metodeopfattelse forekommer anvendelsen af rent for-

melle begreber og kategorier fra systemanalytiske begrebsapparater særdeles tvivlsom, måske endog uacceptabel selv som et analytisk hjælpemiddel i begrebsdannelsens indledende faser. Problemet med systemanalysens begreber er fundamentalt set dette, at de er et produkt af spekulation, ikke som i historisk-materialistisk teori-dannelse et resultat af realabstraktion. Svarende hertil må de formelle begreber og kategorier udfyldes og konkretiseres ved hjælp af induktion - en fremgangsmåde, der sædvanligvis ikke estimeres højt inden for historisk-materialistisk samfundsvidenskab. Mere specifikt kan Therborns fremgangsmåde i forbindelse med begrebsdannelsen i forenklet gengivelse beskrives som følger: I analysens første fase udformes et sæt af abstrakt-formelle begreber og kategorier, f.eks. input-kategorien "Criteria of personnel recruitment to the state apparatuses" (jfr. p. 39). I næste fase opregnes historisk-konkrete eksempler henhørende under de forskellige formelle kategorier, f.eks. de for udvalgte vesteuropæiske statsapparater gældende kriterier for rekruttering af statsligt personel, herunder de reale effekter af disse kriterier, såsom markant underrepræsentation af arbejderklassen i statsapparaterne (jfr. pp. 75, 78). I begrebsdannelsens tredje fase generaliseres der ud fra de pågældende eksempler, og resultaterne heraf transformeres til en begrebslig karakteristik, ikke af de undersøgte historisk-konkrete statsapparater, men af forskellige statstyper. Således transformeres generalisationerne på basis af arbejderklassens underrepræsentation i bestemte statsorganer til en almen karakteristik af kapitalistiske statsapparater. Therborn understreger ganske vist, at de fremlagte generalisationer må opfattes som hypoteser, hvis gyldighed må efterprøves igennem grundigere analyser (f.eks. p. 243). Men hvilken interesse kan man som marxist have i at sætte knappe ressourcer ind på en grundigere undersøgelse af, i hvilket omfang arbejderklassens medlemmer under kapitalismen rekrutteres til den civile forvaltning og repræsentationsorganet? Therborns fremgangsmåde giver ikke mulighed for en afvejning af de enkelte hypotesers og de heri indskrevne reale fænomeners relative betydning. Dette kan illustreres ud fra det benyttede eksempel. Der kan nemlig i tilknytning hertil rejses det spørgsmål, om en betydelig udvidelse af andelen af embedsmænd og folkevalgte repræsentanter med oprindelse i arbejderklassen nødvendigvis vil indebære en af-

gørende ændring af den kapitalistiske stats organisatoriske form. Svaret må blive benægtende, hvilket Therborn også i en anden kontekst er inde på, idet han fremhæver, at der foreligger adskillige eksempler på, at arbejderpartiers overtagelse af regeringsmagten - med dertil hørende forøgelse af arbejderrepræsentationen - overhovedet ikke har affødt nogen nævneværdig ændring af de pågældende staters organisatoriske opbygning, endsige af deres virkemåde (se pp. 209 ff.). Hertil kunne føjes betragtninger over de økonomisk-strukturelle barrierer for ændringer i staternes form og virkemåde, foruden overvejelser vedrørende de fremherskende bevidsthedsformers indvirken på arbejderrepræsentanternes adfærd inden for statsapparaterne. Altsammen peger i retning af, at der næppe vil være en nødvendig sammenhæng imellem, på den ene side, de specifikke former for rekruttering af personel til statsapparaterne, og på den anden side, de mere grundlæggende træk ved statens form og interventionsmåde. Med andre ord kan den her drøftede input-kategori ikke betragtes som essentiel for den begrebslige karakteristik af de forskellige statstyper. Denne konklusion kan ikke overføres på samtlige de af Therborn opstillede formelle kategorier. Tværtimod må flere af disse opfattes som essentielle. Men pointen i nærværende sammenhæng er netop også, at den benyttede fremgangsmåde kan føre til sideordning af begrebselementer og samfundsmæssige fænomener, også hvor en sådan sideordning vil stå i skærende kontrast til virkeligheden. Det kritisable i Therborns fremgangsmåde er således først og fremmest den manglende vægtning af de enkelte komponenter i det samlede begrebsapparat.

For det andet forekommer Therborns forsøg på bestemmelse af statsapparaternes almene form lidet overbevisende. Han tager sit udgangspunkt i fire funktioner, som stater i almindelighed udøver, og når på baggrund heraf frem til følgende karakteristik af fire typer statsapparater: "the governmental apparatus (i.e. the rule-making legislative and executive bodies, both central and local), the administration, the judiciary, and the repressive apparatus (police, military, etc.)" (p. 41). Dette kunne med lidt god vilje tolkes derhen, at det drejede sig om fire forskellige analytiske synsvinkler på den samme helhed af organisationer og institutioner, hvis disse, alt afhængig af den anlagte synsvinkel, kunne henregnes til forskellige apparater. I så fald ville kun terminologien være kritisabel.

Men Therborn skriver i den umiddelbart følgende sætning: "In practice, these types are not always clearly differentiated, but where they are, each one of them normally comprises a number of apparatuses" (p. 41). Med andre ord forestiller Therborn sig, at "executive bodies" undertiden vil være adskilt fra "administration", der videre vil være adskilt fra "police". Det er ganske enkelt noget rod - og lykkeligvis da heller ikke et repræsentativt eksempel på begrebsbestemmelserne i bogen.

For det tredje må der rejses kritik af den i det første essay gennemgående underprioritering af de sociale klassers organiserede interessebevaretagelse i forhold til statsapparaterne og dermed af klasseorganisationernes repræsentation i og samspil med statsapparaterne. Sit mest ekstreme udtryk får denne mangel i forbindelse med gennemgangen af de gældende principper for regulering af de arbejdsopgaver og funktioner, der tillægges staten, men i øvrigt sætter den anførte mangel sit præg på hele fremstillingen, især for så vidt angår karakteristikken af den kapitalistiske statstype. En af konsekvenserne af den anlagte synsvinkel er således, at Therborn ikke på systematisk vis får indarbejdet den for monopolkapitalismen karakteristiske kooptering af interessebevaretagende organisationer i statsapparaterne. Ganske vist anføres denne kooptering i enkelte sammenhænge som et centralt kendetegn (f.eks. pp. 107-108), men uden at dette får følger for beskrivelserne inden for rammerne af de øvrige formelle kategorier. Eksempelvis omtales forholdet overhovedet ikke i sammenhæng med drøftelsen af den kapitalistiske stats kapacitet til sagsbehandling og policy-implementering - en sammenhæng, hvori man ellers måtte forvente at finde koopteringsfænomenet medtaget som karakteristisk af en væsentlig udvidelse af statsapparaternes kapacitet,¹ medmindre man da ved statsapparaterne vil forstå de snævert juridisk bestemte offentlige institutioner.

I bogens andet essay beskæftiger Therborn sig, som nævnt, med statens klassespecifikke træk, for så vidt angår statsmagten og statens rolle i reproduktionsprocessen. Udgangspunkterne for denne

---

1) Der sigtes hermed til de muligheder for udvidelse og effektivisering af sagsbehandlingen og policy-implementeringen, der kan opnås ved inddragelse af interesseorganisationer i transformations- og output-processerne, hvad enten det sker ved samarbejde imellem offentlige myndigheder og interesseorganisationer, eller det sker ved overdragelse af opgaverne til interesseorganisationerne.

fremstilling er dels en række grundlæggende positioner i historisk-materialistisk klasseteori, dels debatten imellem 'pluralister' og 'elitister' inden for sociologien og politologien. Therborn forkaster i denne forbindelse selve grundlaget for de pluralistiske og elitistiske tilgange, idet han opfatter disse som sammenfattet i spørgsmålet: "Who rules: a unified elite or competing leadership groups?" (p. 137). I stedet formuleres spørgsmål som disse: "What kind of society and what basic relations of production are being reproduced? By what mechanisms? What role do the structure and the actions or non-actions of the state ... play in this process of reproduction?" (p. 138). Det er endvidere i dette essay, Therborn søger at besvare det i bogens titel indeholdte spørgsmål: Hvad foretager den herskende klasse sig, når den hersker?

Den videre drøftelse af disse spørgsmål er opdelt på fire hovedemner: 1. Udfindelse af den herskende klasse og fastlæggelse af statsmagtens klassekarakter; 2. Statens rolle i den samfundsmæssige reproduktionsproces; 3. Udøvelse af statsmagten under forskellige regimeformer, primært karakteriseret ved deres uensartede repræsentationsformer; og 4. Udøvelse af statsmagten igennem forskellige formidlings- og mæglingsprocesser (pp. 144-240). Der anstilles i sammenhæng hermed enkelte overvejelser vedrørende feudalistiske og socialistiske stater, men betoningen ligger på en gennemgang af forskellige statsformer under kapitalismen. Som i det første essay tilstræber Therborn imidlertid at udvikle et begrebsapparat, der lader sig anvende også ved grundigere studier af statsmagten og statens funktionsmåde i andre klassesdelte samfund end det kapitalistiske.

Det vil være særdeles vanskeligt at yde Therborns gennemgang af de fire anførte hovedemner retfærdighed i et kort referat, blandt andet fordi han introducerer et betydeligt antal nye begreber, hvis indhold ikke lader sig præcisere i en kortere fremstilling. Det skal derfor blot understreges, at denne del af bogen efter min opfattelse rummer de vægtigste bidrag til fornyelse af statsanalysen, ikke mindst hvad angår forsøgene på at fremanalysere de midler, hvormed, og de mekanismer, hvorigennem den herskende klasse under kapitalismen sikrer reproduktionen af sit eget herredømme.

Der er dog én væsentlig henseende, hvori jeg finder fornyelsen lidet attraktiv. Det drejer sig om Therborns forsøg på at undgå anvendelse af begrebet 'klasseinteresser' i forbindelse med fastlæg-

gelsen af statsmagtens klassekarakter og af det klassespecifikke indhold i statsinterventionerne (jfr. specielt pp. 146, 194). Therborn definerer i stedet klassekarakteren "by reference to observable relations and structures, the class nature of which is derived from the basic definitions, axioms and propositions of historical materialism" (p. 146). Dette udmøntes videre i en række begreber til undersøgelse af statsinterventionernes effekter på produktionsforholdene og på statsapparaternes klassekarakter. I begge sammenhænge opdeles effekterne på fire kategorier: "Further, Maintain, Go against, [og] Break" (p. 147). Ved kombination af de to dimensioner, effekter på produktionsrelationerne og effekter på statsapparaterne, fremkommer i princippet et 16-felts analyseskema, ved hjælp af hvilket Therborn mener at kunne undersøge historisk-konkrete staters klassekarakter med hensyn til deres funktionsmåde og dermed med hensyn til statsmagten. Ydermere synes Therborn at mene, at han på denne måde har videreudviklet og forfinet analysen af statens klassekarakter i de anførte henseender i sammenligning med mere traditionelle analyser, hvori der anvendes begreber for klasseinteresser. Mine indvendinger heroverfor kan sammenfattes i to påstande: For det første er klasseinteresserne substantielt det bærende element også i Therborns begrebsapparat og afvisningen heraf således blot terminologisk, hvilket videre kun kan give anledning til forvirring. For det andet rummer Therborns begrebsapparat ikke en videreudvikling og forfining af hidtidige historisk-materialistiske teorian-satser, men tværtimod en grovkornet udgave heraf.

Den første påstand kan underbygges med henvisning til, at Therborns analyser af statsinterventionernes effekter på produktionsforholdene og hans deraf afledte konstatering af statsmagtens klassekarakter indholdsmæssigt svarer til sædvanlig historisk-materialistisk analyse af den asymmetriske strukturimmanente interesserealisering. I denne sidstnævnte type undersøgelser søges det blotlagt, hvorvidt, i hvilke henseender og i hvilket omfang staten igennem sine indgreb fremmer den udbytende hovedklasses mest fundamentale interesser i produktionsforholdenes opretholdelse, under samtidig tilsidesættelse af den udbyttede hovedklasses ligeledes mest fundamentale interesse i produktionsforholdenes ophævelse. Men dette er netop, hvad Therborn substantielt forsøger inden for rammerne af

den foreslåede terminologi, endog lejlighedsvist under anvendelse af en sprogbrug, der ville kunne genfindes i undersøgelser af interesserealiseringen. Det gælder f.eks. i en vending som denne: "Thus, a state which today furthers or maintains capitalist relations of production ipso facto essentially furthers or maintains the dominance of monopoly capital" (p. 158).

Den anden påstand kan blandt andet underbygges med henvisning til, at en undersøgelse af, hvorvidt en given stat i sine interventioner fremmer, opretholder, etc., bestemte produktionsforhold og/eller bestemte organisatoriske former i statsapparaterne kun betegner, hvad der i en undersøgelse ud fra interessebegreber må betegnes som visse hovedlinier. Det netop anførte citat illustrerer dette forhold på udmærket vis. Det forekommer således ganske utilfredsstillende blot at konstatere, at en stat, der fremmer eller opretholder kapitalistiske produktionsforhold i den monopolkapitalistiske fase dermed også fremmer eller opretholder monopolkapitalens dominans. Dels vil det være af betydning at konstatere, hvilke former for monopolkapital, der er tale om, herunder spørgsmålet om, hvilke brancher og industrigrene, der favoriseres igennem statsinterventionerne. Dels vil det være af betydning at fremanalysere konsekvenserne af de nævnte effekter for de øvrige sociale klassers og klassefraktioners vedkommende. Problemstillinger som disse er på ingen måde fraværende i Therborns fremstilling. Men ved at give afkald på teoretisk bestemmelse af klassernes både strukturelt determinerede og konjunkturelt formgivne interesser, foruden historisk-konkrete analyser af klasseorganisationernes artikulerede krav, opgives samtidig de mere indgående og detaljerede undersøgelser af det klassespecifikke, det fraktionsspecifikke og på anden måde socialt specifikke indhold i staternes funktionsmåde. Therborns analyse kommer så at sige ikke længere end til blotlæggelsen af statens rolle i forbindelse med strukturimmanent interesserealisering.

Der kunne rejses adskilligt flere indvendinger imod Therborns fremstilling, men det ændrer ikke ved den fundamentale kendsgerning, at det foreliggende værk fremstår som et særdeles vægtigt bidrag til en fornyelse og videreudvikling af statsdiskussionen og statsanalysen. Som sådan må bogen hilses velkommen og følges på vej af en ubetinget anbefaling.